

وَلَلَّكَ الْأَمْرُ

سکه های اولیه تبرستان

www.irqalam.com

احسان خلیلی

www.irqalam.com

فهرست

سکه های آغازین
چگونگی ضرب سکه
امرای تبرستان (سکه های تبرستانی)
مشخصات سکه های تبرستان
گاو بارگان
سکه های عرب تبرستانی
بررسی دینار طلای تبرستانی
نمونه سکه های امرای عباسی تبرستان
سکه های عرب ساسانی
مشخصات کلی سکه های عرب ساسانی
نمونه سکه دوره های مختلف در تبرستان
منابع و مواخذ

سکه های آغازین

سکه عبارت از یک قطعه فلز به وزن معین است که روی آن علامت رسمی دولت یا حکومتی که عیار و وزن آن را نشان میدهد ، نقش گردیده است . سکه از فلزات مختلف ، مانند طلا، نقره و آلیاژهایی مانند برنز ساخته شده که اصول اولیه آن هنوز پس از بیست و هفت قرن همچنان برجای و استوار است . هرودت ، مورخ بزرگ یونانی ، می گوید : «به طوری که مشهور است لیدیها اولین مردمی هستند که سکه نقره و طلا ضرب زده اند » . دانشمندان سکه شناس بیشتر نظر هرودت را قبول دارند . کثرت ثروت و تمول بی حساب و فراوانی نقره و طلای پادشاهان لیدی نیز ممکن است عامل مهم اختراع سکه باشد . قدیمترین سکه های لیدی به شکل قطعه پهن نامنظمی است از مخلوط طلا و نقره (الکتروم) که در روی آن شیار های موازی و پشت سکه چند فرورفتگی حک شده ، گاهی در بعضی از این فرورفتگیها نقش حیوانی که شبیه روباه است دیده میشود : زیرا در لیدی روباه مظهر باکوس ، یکی از ارباب انواع مورد پرستش مردم ، بوده است و در اژین ، یکی از جزایر یونانی ، ضرابخانه ای دایر و سکه هایی با نقش لاک پشت دریایی که مظهر آرتمیس ، الهه یونان بود ضرب گردید . سکه های کرزوس (546-561 ق . م) آخرین پادشاه آن سرزمین که به سکه های کرزئید مشهورند ، دارای خصوصیات سکه های استاندارد و واقعی بودند . این سکه ها از لحاظ وزن ، نقش ، نوع فلز و شکل مانند یکدیگر بوده ، نقش

آن در نهایت هنرمندی و زیبایی است . در روی سکه نقش نیم تنه گاو میش و شیر در حال حمله به یکدیگر و در پشت سکه دو مربع فرورفته ، مشاهده میشود.

سکه یکی از اختراعات بزرگ و مهم بشر است که بدون وقفه ادامه پیدا کرد و علی رغم فتوحات سیاسی بسرعت به راه خو ادامه داد . کوروش در سال 546 ق . م پس از پیروزی بر کرزوس به علت داشتن افکار بلند نخواست چنین اختراع مفید و گرانبهایی را که وضع اقتصادی آن نواحی را تغییر داده بود از میان بردارد و حتی به نظر میرسد در نشر آن سعی نموده است . ضرب سکه های محلی در شهرهای آسیای صغیر در تمام دوران سلطنت کوروش و کمبوجیه ، مانند گذشته ادامه یافت اما سکه هایی که در ضرابخانه سارد ضرب میشد ، سکه های سلطنتی بود ، بنابراین طبیعی است که با برکناری کرزوس ، ضرب آن سکه ها متوقف شده باشند . در اواسط قرن ششم قبل از میلاد برای اولین بار بر روی سکه تصویر انسان ظاهر شد و حکاکی نیز مانند مجسمه سازی و نقاشی مجذوب زیبایی انسان گردید ، مثلا در یک طرف در همهای اژیننی کنید ، سرشیر و طرف دیگر آن سر آفرودیت (الهه زیبایی) است .

چگونگی ضرب سکه :

با اختراع سکه حوزه ارتباطی محکمی ایجاد شد و مردم از معیارهای واحد و مشترکی برای ارزیابی داراییها سود و زیان و بدهی هایشان استفاده

کردند . میزان خراج مالیات ، معاملات و مبادلات درون مرزی و بیرون مرزی براساس سکه ها محاسبه میشد . معمولا سکه را با چکش ضرب می زدند و طریقه ضرب این گونه مسکوکات آسان بود . قرن‌ها به این ترتیب عمل می کردند که ابتدا نقش پشت سکه را روی فلز محکمی که معمولا از فولاد بود به طور معکوس و منفی حکاکی می کردند و آن را در وسط سندان کار می گذاشتند و به همان طرز عینا نقش روی سکه را نیز در سرسنبه ای از فولاد حکاکی می کردند پس از تعیین عیار مناسب فلزات و ذوب و شمش نمودن آنها را خرد کده به قطر و وزن لازم به صورت قطعاتی می بریدند و آنرا گداخته ، به ضرب فشار چکش به صورت مسکوک در می آوردند . این نوع سکه زدن منحصر به کشور ما نبود تقریبا در همه جای دنیا به همین شیوه عمل می شد بعدها به صورت بسیار ابتدایی از منگنه ها استفاده می کردند . پس از سال 1561 م با اختراع ماشین ضرب سکه در اروپا سکه های استاندارد رواج یافت . براساس نوشته ها و مدارک موجود در ایران ، در زمان صفویه نظم و ترتیب خاصی برای ضرب سکه وجود داشت و ضرابخانه ، سازمان اداری گسترده ای داری مشاغل متنوع بود که تحت نظر معیرالممالک اداره می شد . عزل و نصب حکاکان ، زرکشان ، ضرابی باشی ، ضابطان ، صنعتگران ، کارکنان و کارمندان با وی بود و هیچ یک از عاملین دیگر حق دخالت نداشتند دستگاههای مهم ضرابخانه عبارت از :

- 1- دستگاه سبکی (گدازنده) برای ذوب و خالص کردن طلا و نقره
- 2- دستگاه قرص کوبی که فلزات را به شکل قرص درمی آورد
- 3- دستگاه آهنگری برای شمش کردن فلزات
- 4- دستگاه چرخ کشی برای نوار کردن شمشها به ضخامت معین
- 5- دستگاه قطاعی برای قطعه قطعه کردن نوار فلزات
- 6- دستگاه کله کوبی ، فلزات قطعه شده را پهن کرده . به اندازه سکه درمی آورد .
- 7- دستگاه سفید گری ، قرصهای زر و سیم راپاک می کرد
- 8- دستگاه تخش کنی ، قرصهای کم وزن را جدا کرده ، مجددا با وزن صحیح آماده می کرد .
- 9- دستگاه سکه کنی ، قرصها را سکه می کند .

در دوران افشاریه و زندیه تا اواسط قاجاریه وضع ضرب سکه کم و بیش به همان صورت بود تا در سال 1282 ه ناصرالدین شاه دستور داد ضربخانه ای باروش جدید از فرانسه خریداری وبه ایران وارد شود پس از وقفه ای دوازده ساله ، ضربخانه جدید در سال 1294 هـ به دستگیری پشان ، مستشار اتریشی ، کار خود را آغاز نمود.

امرای تبرستانی

سکه های تبرستان

پس از سقوط دولت ساسانی و کشته شدن یزرگرد سوم، آخرین شهریار ساسانی در مرو 625م، ضرب سکه های ساسانی در شمال ایران به وسیله یکی از خاندانهای بزرگ محلی به نام «گاو بارگان» ادامه یافت آنان از نسل جاماسب، پادشاه ساسانی بودند که در سالهای 489-501 بر ایران حکومت می کرد. این سلسله به مدت 119 سال (22-141 هـ / 642-761 م) بر تبرستان حکومت کردند. نخستین فرمانروای این سلسله «گیل» ملقب به «گاو باره» بود که بر رویان و گیلان فرمان میراند و ادعا می کرد که فرمانروایی آن خطه را یزرگرد سوم به او داده است پس از گیل فرزندش، دابویه، جانشین او گردید و سپس فرخات، دازمهر و خورشید به ترتیب حکومت کردند. از گیل و دابویه هنوز سکه ای یافت نشده، محتمل است که ضرب سکه زمات فرخان آغاز گردیده باشد از فرخان دازمهر و خورشید سکه های زیبا و متعددی در دست است.

مشخصات سکه های تبرستانی

جنس سکه های تبری از نقره و برنز ، عمدتاً از جنس نقره هستند . بر روی سکه تصویر خسرو دوم (پرویز) فرمانروای ساسانی درحالی که به سمت راست می نگرد ، نقش گردیده است ، در مقابل تصویر نام فرمانروای تبرستان به خط پهلوی نوشته شده و پشت تصویر فرمانروا عبارت این نقش مربوط به سالهای آخر سلطنت خسرو است که از روی آخرین سکه های او طراحی و اقتباس گردیده است . در مقابل تصویر ، نام فرمانروا ، عبارت «فرافزود» به چشم می خورد تاج فرمانروا نیز همان تاج خسرو است که با بال شاهین، مظهر بهرام الهه آتش و پیروزی تزیین شده. تصویر فرمانروا در دو قاب دایره شکل محصور گردیده روی سکه درحاشیه خارج دایره ها با تصویر ماه و ستاره و تشر که از سمبلهای دین زردتشت هستند . مزین گردیده است . همچنین درحاشیه خارجی اغلب سکه های کلمه «آپد» به معنی آبادانی و کلمه به خط پهلوی ساسانی نوشته شده است . پشت سکه کاملاً از سکه های اواخر ساسانی اقتباس شده ، در پشت سکه آتشدانی دیده میشود که آتش مقدس برروی آن در حال اشتعال است و دو روحانی نگهبان آتش در طرفین آتشدان دیده میشود که آتش مقدس برروی آن در حال اشتعال است و دو روحانی نگهبان آتش در طرفین آتشدان در حالی که برسم در دست دارند دیده میشوند. در طرف چپ در حاشیه داخلی پشت سکه سال ضرب سه به تاریخ تبری ، به خط

پهلوی نوشته شده ، در سمت راست نام ضرابخانه که به نام تبرستان (تپورستان) است دیده میشود حاشیه خارجی پشت سکه نیز همانند سکه های اواخر ساسانی با نقش ماه و ستاره تزیین شده ، علاوه بر آن به طور قرینه در فواصل بین ماه و ستاره سه نقطه نقش شده که در سکه های ساسانی دیده نمی شود و احتمالاً نمادی مذهبی است .

همانطور که اشاره شد خط سکه ها پهلوی ساسانی است و قطر متوسط آنها $\frac{2}{3}$ سانتیمتر در مقابل $\frac{3}{2}$ سانتیمتر سکه های ساسانی بوده ، وزن آنها بیش از نیم درهم ساسانی و تقریباً $\frac{2}{3}$ درهم ، یعنی چهاردانگ درهم ساسانی و به میزان $\frac{2}{13}$ گرم بوده است . همان گونه که اوزان و مقادیر در بعضی مناطق با یکدیگر متفاوت و مغایر بوده اند ، احتمالاً درهم تبری به همین مقدار بوده ، این مسکوکات در منطقه وسیع تبرستان و گیلان درهم رایج و در مبادلات اقتصادی و تجاری مورد استفاده قرار می گرفته اند .

گاو بارگان

نام فرمانروایان و دوره حکمرانی آنها به اختصار به شرح زیر است :

گیل (642-681 م). گیل فرزند گیلانشاه و ملقب به گاوباره بود ، مدت 39 سال با قدرت بر رویان و گیلان فرمانرایی نمود .

دابویه (681-711 م). وی فرزند گیل بود و در زمان وی یکی از برادرانش به نام پادوسپان بر ناحیه رستمدر حکومت می کرد.

فرخان اول (711-728 م). اسپهبد فرخان که اعراب به او ملقب « ذوالمنقب » دادند پس از پدر فرمانروا شد در دوران حکومت او خلفای اموی قصد تصرف تبرستان را داشتند اما او پیوسته در جنگ پیروز بود و یزید بن مهلب ، سردار عرب را زمان سلیمان عبدالملک (714-717 م) بسختی شکست داد و مجبور به عقب نشینی نمود و او اولین گاوباره ای است که تاکنون از او سکه به دست آمده است .

دازمهر (728-74 م). دازمهر (دادبرزمهر) فرزند اسپهبد فرخان به مدت دوازده سال حکومت و به ضرب سکه اقدام نمود در روی سکه ها نام او به طور کامل دادبرزمهر نوشته شده است .

فرخان دوم (740-748 م). پس از آنکه دادبرزمهر درگذشت چون فرزند او خورشید کودکی خردسال بود، برادر دادبرزمهر بنام فرخان نیابت

وسرپرستی او را به مدت هشت سال به عهده داشت و چون نایب السطنه بود ، به ضرب سکه اقدام نکرد .

خورشید (748-761م). در سن چهارده سالگی فرمانروایی یافت . آغاز دوره فرومانروایی اش با اقتدار سپری گشت ، اما در پایان آن ، همزمان با حکومت منصور ، دومین خلیفه عباسی (754-775 م) ، مهدی ، فرزند منصور با نیرنگ در قلمرو خورشید نفوذ کرد و سپاهیان عباسی به تبرستان راه یافتند . خورشید متواری شد و به گیلان رفت ، پس از دو سال سپاهی گرد آورد و به قصد پس گرفتن تبرستان بدانجا روی آورد ، اما در همین زمان خبر یافت که فرزندان و زنان خاندان او به دست سپاه عباسی اسیر و راهی بغداد شده اند. این خبر را نتواست تحمل کند و از شدت اندوه با زهر به زندگی خود خاتمه داد این واقعه در سال 761 م ، برابر با سال 119 تبرستانی و 153 هـ اتفاق افتاد .

سکه سلیمان ۷۱۵-۷۱۷ م / ۹۷-۹۹ هـ

سکه اسپهبدان تبرستان: ۱- فرخان - ۲ دادبزر مهر - ۳ خورشید

سکه های عرب تبرستانی

پس از مرگ اسپهبد خورشید و گشوده شدن تبرستان به دست عباسیان ، امرای عباسی که تا سال 161 تبرستانی برابر با 197 ه . ق به مدت 52 سال برایین خطه فرمانروایی نمودند به سبک گاوبارگان سکه زدند . مشخصات اصلی سکه ، مانند تصویر خسرو دوم ، نقش آتشکده و موبدان ، محل و تاریخ ضرب سکه به سال تبری و به خط پهلوی ... در این سکه ها به چشم می خورد ؛ اما نام حاکم به خط کوفی در مقابل تصویر او نوشته شده ، فقط نام «خالد» اولین حاکم عباسی به خط پهلوی و در سکه های «عمر بن علا» گاهی نام فرمانروا به خط پهلوی در روی سکه دیده میشود و در بعضی سکه ها به کوفی و در نوعی دیگر با هر دو خط پهلوی و کوفی در حاشیه داخلی و خارجی سکه نوشته شده است . بین سالهای 129 تا 135 تبری روی بعضی از سکه ها به جای نام حاکم ، کلمه اپزوت به خط پهلوی و به معنی فراوانی و برکت نوشته شده است . در این نوع سکه ها فقط با خواندن تاریخ سکه صاحب آن شناخته میشود در سکه های «فضل بن سهل» صورت فرمانروا به شکل لوزی طراحی شده ، سایر جزئیات چهره او را حذف نموده اند و در وسط آن با خط کوفی کلمه «بخ» به معنی خوب را نوشته اند . فضل بن سهل ، آخرین امیری است که به سبک گاوبارگان به ضرب سکه اقدام نموده اما تغییرات عمده ای در سکه هایش دیده میشود . نام و لقب او در حاشیه خارج سکه به خط کوفی

نوشته شده : « الفضل بن سهل ذوالریاستین ». برخلاف سایر سکه ها ،
 نقش ستاره درمیان دو هلال ماه محصور شده است . در طرف راست
 تصویر استیلیزه (مسبک) شده فرمانروا کلمه «اپزوت» و در طرف چپ «فر»
 به خطر پهلوی دیده میشود و درحاشیه سکه کلمه «آپد» به معنی آبادانی به
 خط پهلوی حک گردیده است .

ذو الریاستین * سه ک
 * عم (الفضل بن سهل

نوشته پشت سکه

سرسرسرس
 لا اله الا الله
 محمد رسول الله
 سسولرسس

نوشته روی سکه

سکه فضل بن سهل، آخرین فرمانروای عباسی تبرستان

در پشت سکه نیز تغییرات اساسی ایجاد شده ، آتشکده وموبدان محافظ
 آتش حذف شده اند وبه جای آنها به خط کوفی عبارت «لا اله الا الله ، محمد
 رسول الله» نوشته شده ؛ اما تاریخ ومحل ضرب سکه هنوز به خط پهلوی

است و نقش ستاره ها در حاشیه خارج پشت سکه ، مانند روی سکه در میان دو هلال ماه محصور گردیده اند .

گاوبارگان به مدت پنجاه سال (از 59 ، شروع فرمانروایی فرخان اول تا 109 تبری) به سبک ساسانیان سکه ضرب نمودند و امرای عباسی نیز بعد از آنها (109-161 تبری) به مدت 52 سال دیگر به همان روش به ضرب سکه ادامه دادند و به طوری که جمعا بیش از یک قرن (102 سال) این سکه ها در تبرستان رایج بود احتمالا علت تداوم ضرب این سکه ها به سبک ساسانی، علاقه و پایبندی مردم تبرستان به آداب و سنن گذشته بوده است.

بررسی دینار طلای تبرستانی

درموزه فردریک برلین یک سکه منحصر به فرد تبری از جنس زر موجود است. بعضی از محققان؛ از جمله جان واکر . محقق و سکه شناس مشهور در اصرار بودن این سکه تردید نموده اما متاسفانه دلایل خود را ابراز نداشته اند . با بررسی که بر روی این سکه صورت گرفت عدم اصالت آن بدلائل زیر معلوم گردید .

1- طراح و حکاک سکه با خط پهلوی ساسانی بخوبی آشنا نبوده آن را از روی یک سکه تبری تقلید و اقتباس نموده و به علت عدم آگاهی ، در کلمه اپزوت حرف (ت -) رابه صورت (م -) نوشته در حالی که با مطالعه

بر روی صدها سکه تبرستانی چنین اشتباهی در این گونه سکه ها دیده نمی شود.

2- در حاشیه خارجی روی سکه کلمه آپد نیز با رسم الخط غلط نوشته شده و حرف (پ-) رابه حرف (د-) متصل نموده درحالی که این دو حرف به یکدیگر متصل نمی شوند .

3- در پشت سکه ، تصویر دو روحانی و آتشدان با وضع ناشیانه ای طراحی شده که با مقایسه با سایر سکه ها این امر بخوبی مشخص می شود .

4- تاریخ ضرب سکه تماما با حروف ناخوانا و غلط نوشته شده و تقلید و تحریف درنوشتن آن بخوبی به چشم می خورد .

5- در نوشتن نام ضرابخانه تپورستان حرف (ت) به صورت (ک) نوشته شده حرف (و) از قلم افتاده است .

سکه طلای تبرستانی!

سکه امرای عباسی تبرستان

سکه امرای عباسی تبرستان بدون نام با کلمه ایزوت

سکه های عرب ساسانی

دردوران قبل از اسلام ، عربها از درم های نقره ساسانی و دینارهای طلای بیزانسی به عنوان پول رایج در معاملات و امور تجاری استفاده می کردند. درهم ها و دینارها در نزد عربها در معاملات و محاسبات صرفا ارزش وزنی داشت و به شکل ظاهری آنها توجه بسیاری نمی شد . این موضوع بویژه در مورد درهم ها به علت اختلاف وزن آنها اهمیت داشت . عربها دینار طلا را (عین) و درهم نقره را (ورق) می نامیدند این وضع پس از ظهور اسلام نیز تا زمان خلفای راشدین ادامه داشت .

ابن خلدون مورخ و فیلسوف بزرگ اسلامی در کتاب مقدمه به این مساله اشاره نموده می گوید: « هنگامی که اسلام ظهور کرد، داد و ستد با سیم و زر به طور وزن بود و درهم ها و دینارهای ایرانی در دسترس آنان قرار داشت که آنها را در معاملات به وزن به کار می برند » در زمان خلیفه سوم و در سال 31 هـ با انجام تغییرات جزئی بر روی این نوع ، درهم های ساسانی ضرب سکه را آغاز کردند . نخستین سکه های ضرب شده از این نوع ، درهم هایی با نقش یزدگرد سوم و خسرو دوم و بندرت هرمز چهارم است که دارای تمام خصوصیات سکه های ساسانی است ، تنها تغییری که در این سکه ها ایجاد شده ، نوشتن واژه های اسلامی ، مانند بسم الله و جید (نیکو) به خط کوفی در حاشیه خارجی روی این سکه ها و تاریخ 20 یزدگردی در پشت آنهاست. در ضرب این سکه ها اغلب از سکه های

اواخر فرمانروایی یزدگرد سوم که در منطقه شرق ایران بخصوص در سیستان و مرو ضرب شده اند ، استفاده گردیده است. در سالهای بعد از سکه خسرو دوم «پرویز» به علت فراوانی آن و دسترسی به قالبها و سر سکه های او در بیشتر شهرهای مفتوحه ، مخصوصا ناحیه فارس و خوزستان ، استفاده می کردند. در سکه هایی که پس از سال 20 یزدگردی (31 هـ) ضرب شده اند ، تنوع شعارهای اسلامی ؛ از قبیل بسم الله ربی ، برکه ، ربی الله ، الله و محمد ... به چشم می خورد . این سکه ها را اصطلاحاً « عرب ساسانی» می نامند. تا کنون از خلفای راشدین سکه ای به دست نیامده ، مسلماً هیچ یک از آنها سکه به نام خود ضرب نکرده اند . سکه های عرب ساسانی به مدت ده سال بدون نام خلیفه و حاکم ضرب می شد . تاریخ ضرب این سکه ها ابتدا به سال یزدگردی بود ؛ اما به مرور ، تاریخ آنها به هجری قمری تبدیل گردید . پس از آنکه معاویه بن ابی سفیان با حيله و تزویر در سال 41 هـ خلافت را غصب و حکومت بر امپراتوری اسلامی را آغاز کرد، تغییراتی در سکه ها ایجاد شد ، بدین معنی که در سکه ها نام خسرو ، فرمانروای ساسانی ، حذف شده ، نام معاویه به خط پهلوی ساسانی با القاب، جانشین آن گردید و بعضی از حکام و والیان که از طرف خلیفه به حکومت نقاط مهم مفتوحه منصوب شده بودند نیز حق ضرب سکه یافتند . این امرا نیز اسم خود را در سکه ها به خط پهلوی جانشین نام خسرو نمودند . آنها عمدتاً بر نقاطی حکومت می کردند که

قبلا جزء امپراتوری ساسانی محسوب می شد. درهم هایی که درباره آنها صحبت شد، به نام دو خلیفه اموی، معاویه و عبدالملک بن مروان ضرب شده اند و بجز آنها حداقل 33 والی در بیش از چهل ضربخانه مختلف در ولایات و استانهای عراق، خوزستان، فارس، جبال، ازان، آذربایجان، کرمان، سیستان، خراسان به ضرب سکه پرداختند. بیشتر این ضربخانه در شهرهایی قرار داشتند که قبلا ضربخانه های ساسانی در این شهرها دایر بودند و تردیدی نیست که سکه زنان و دیگر کارگزاران ضربخانه ها ایرانی بودند و در ضربخانه هایی که قبلا درهم های ساسانی ساخته می شد آموزش دیده بودند. بندرت در بعضی موارد استثنایی نوآوریهای در ضرب بعضی سکه ها دیده میشود، بر سکه های حجاج بن یوسف، سردار و عامل اموی گاه نام او به جای خط پهلوی به خط کوفی نوشته شده، در حاشیه خارجی روی سکه نیز به خط کوفی جمله شهادت «لا اله الا الله وحده، محمد رسول الله» نقش گردیده است. سکه بسیار جالبی از بردار خلیفه، بشر بن مروان، سال 72 هـ در شهر استخر ضرب شده که نام حاکم به خط پهلوی است؛ اما دور سکه به خط کوفی جمله شهادت نوشته شده و در پشت سکه به جای نقش آتشدان، نقش حاکم یا خلیفه در حال اقامه نماز دیده میشود درحالی که دو روحانی در طرفین او قرار دارند. بی تردید جانشین کردن نقش نماز گزار به جای آتشکده

زرتشتی نشان میدهد که سعی شده تا پیکر نگاره ای پدید آورند که باز
نمای رهبری روحانی و دنیوی خلیفه باشد .

مشخصات کلی سکه های عرب ساسانی

بر روی سکه تصویر نیم رخ خسرو دوم «خسرو پرویز» در حالی که به
سمت راست می نگرد، نقش شده است . این تصویر درون یک دایره ونیم
دایره محصور است و در مقابل تصویر فرمانروای ساسانی نام خلیفه یا
حاکم اموی به خط پهلوی بندرت به خط کوفی و در پشت سراو کلمه
«فَرافزود» نیز پهلوی نوشته شده ، تاج فرمانروا با بالهای شاهین ، مظهر
بهرام ، الهه پیروزی ، مزین شده است . در حاشیه خارجی دایره تصاویر
ماه وستاره که سمبلهای مذهب زرتشت هستند ، نقش شده و در فواصل
آنها واژه های اسلامی ، مانند بسم الله ، بسم الله ربی ، ربی الله ... و غیره به
خط کوفی نوشته شده است . در حقیقت یگانه علامت و نشانه های اسلامی
در اغلب این سکه ها همین کلمات مقدس هستند . در پشت سکه آتشدانی قرار
دارد که در طرفین آن دو روحانی محافظ آتش مقدس دیده میشوند
در سمت چپ سکه ، تاریخ ضرب سکه به خط پهلوی و با سال هجری و در
سمت راست نام شهر یا منطقه ای که سکه در آن ضرب شده نقش گردیده
است ، این مجموعه تصاویر و نوشته ها در میان سه دایره تودرتو
محصور است و در حاشیه خارجی پشت سکه تصاویر ماه وستاره به

تقارن و در موقعیت ساعت 3,6,9,12 نقش شده است. نکته دیگری که در سکه های عرب ساسانی به چشم می خورد ضرب مجدد نقوش و تصاویر و نوشته هایی در حاشیه خارجی روی بعضی از سکه هاست (سور شارژ) که معنی و مفهوم بعضی از این علایم هنوز بدرستی روشن و آشکار نیست . از خلفای اموی ، معاویه بن ابی سفیان و عبدالملک بن مروان به سبک عرب ساسانی ، به ضرب سکه اقدام نموده اند و بقیه سکه ها مربوط به حکام و والیانی است که طرف آنها به حکومت منصوب شده اند .

ضرابخانه ها

نواحی و شهرهایی که سکه های عرب ساسانی در آن جا ضرب شده عبارتند از : ابرشهر ، آذربایجان ، اردشیر خورده ، ارجان ، استخر ، ارمنستان ، ایران ، ایران خوره شاپور ، برم قباد ، بصره ، بلخ ، به قباد ، بیشاپور ، پیروز قباد ، جندی شاپور ، جی ، خوزستان ، دارابگرد ، دستی ، ری ، ریواردشیر ، زنجان ، سیستان ، شیرجان ، فراهان ، قباد خوره ، کرمان . گرگان ، گرم کرمان ، گنzk ، مرو ، مرو رود ، میشان نهاوند ، نهر تیری ، وه اردشیر ، هرات ، هرمزد اردشیر و همدان .

بشرین مروان، درهم، ۷۲ھ-ق، ضرب استخر

سکه یزدگرد سوم، ضرب مرو

سکه عبدالملک بن عبدالله، عامل اموی، ضرب بيشاپور

بشر بن مروان، ضرب استخر

نمونه هایی از سکه عرب ساسانی

سکه های سلم بن زیاد

سکه های عبدالرحمن بن عبدالله، حکم بن ابی العاص، عبدالله بن خازم

سکه خوارج، ضرب دارا بجرد، سال ۷۲هـ (شعار معروف خوارج لا حکم الا الله)
در حاشیه خارجی سکه نوشته شده است

بشر بن مروان، ضرب استخر، در پشت سکه تصویر نمازگزار جایگزین آتشکده شده

منابع مواخذ:

- اعظمی سنگسری، چراغعلی، گاوبارگان پادوسپانی، تهران، سهامی خاص

1345

- سرفراز، علی اکبر، سکه های ایران، تهران، چاپ وزارت امور خارجه،

1379

با تشکر فراوان از حوصله و راهنمایی های:

- استاد جعفری، کارشناس ارشد تاریخ

- مهندس عنایتی، کارشناس ارشد تاریخ

- مهندس سعید سلیمانی کارشناس ارشد مرمت آثار تاریخی

- مهندس عابدینی، کارشناس ارشد تاریخ و سکه شناس